

Юрій Шерех. Історія української літератури «Не для дітей» (Шерех Юрій. Пороги і запоріжжя. Література. Мистецтво. Ідеології. Упоряд. та прим. Р. Корогодського. — Харків: Фоліо, 1998. — Т. I. — 607 с.; Т. II. — 367 с.; Т. III. — 431 с. (Українська література ХХ століття))

Л. В. Ушкалов

*Схід-Захід: Історико-культурологічний збірник.
Випуск 3. — Харків: Майдан, 2001. — С. 204-212.*

При використанні матеріалів статті обов'язковим є посилання на її автора з повним бібліографічним описом видання, у якому опубліковано статтю. Дана електронна копія статті може бути скопійована, роздрукована і передана будь-якій особі без обмежень права користування за обов'язкової наявності першої (даної) сторінки з повним бібліографічним описом статті. При повторному розміщенні статті у мережі Інтернет обов'язковим є посилання на сайт Східного інституту українознавства імені Ковальських.

Адреса редакції:

Східний інститут українознавства імені Ковальських («Схід/Захід»), ауд. 4-87,
Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна,
пл. Свободи, 6,
Харків, 61077,
Україна.

E-mail: siu.kharkiv@gmail.com

Тел.: +38 057 705 26 30;
+38 096 1555 136

Веб-сайт: <http://keui.univer.kharkov.ua>

- © Східний інститут українознавства імені Ковальських
- © Автор статті
- © Оригінал-макет та художнє оформлення – зазначене у бібліографічному описі видавництва
- © Ідея та створення електронного архіву часопису – А. М. Домановський

ЮРІЙ ШЕРЕХ. ІСТОРІЯ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ «НЕ ДЛЯ ДІТЕЙ»*

Шерех Юрій. Пороги і запоріжжя. Література. Мистецтво. Ідеології. Три томи / Ред. рада: В. Шевчук, Р. Корогодський, Г. Грабович та ін. Упоряд. та прим. Р. Корогодського. Худ. оформ. серії І. Гаврилюка, О. Назаренка. Іл. С. Якутовича. Світлини І. Юрчука. — Харків: Фоліо, 1998. — Т. I. — 607 с.; Т. II. — 367 с.; Т. III. — 431 с. (Українська література ХХ століття)

Колись давно, більше ніж півстоліття тому, Юрій Шерех (Юрій Володимирович Шевельов) написав чудесний есей під назвою «Четвертий Харків». Шерех спробував був окреслити тут духовну історію слобожанської столиці — шлях Харкова від полкового козацького міста до московської провінції, а від неї — до осереддя українського культурного ренесансу двадцятих років ХХ ст. Оцей «третій Харків» — «символ українського урбанізму. Здибленої і м'ятежної України», «Харків Хвильового і ВАПЛІТЕ, Курбасового «Березоля», виставок АРМУ в залах колишнього монастиря, непримиренно-палких диспутів у Будинку літератури ім. Блакитного на Каплунівській, Курсів сходознавства, українського студентства...» (т. I, с. 479, 480)** — батьківщина й самого Шереха. Він бо належить до генерації української «молодої молоді» (Хвильовий) двадцятих років.

Під ту пору Юрій Шевельов студював філологію на літературному факультеті Харківського університету. Перегодом буде аспірантура у видатного українського мовознавця Леоніда Булаховського (1936 — 1939 роки), викладацька робота в алма mater (1939 — 1943 роки). А далі наукова кар'єра вченого триватиме вже на чужині — спочатку в Українському Вільному Університеті в Мюнхені (1946 — 1949 роки), потім — в університеті шведського міста Люнд (1950 — 1952 роки), нарешті, — за океаном: у Гарвардському (1952 — 1954 роки) та Колумбійському (від 1954 року до виходу на емеритурі) університетах.

Чільний славіст ХХ століття, Юрій Шевельов має на правду величезний творчий доробок. На 1998 рік неповна Шевельовська бібліогра-

* Друкується в авторській редакції (ред.)

** Тут і надалі посилання на рецензоване видання (ред.)

фія обіймала 827 позицій. Найповажніше місце посідає тут, звісно, лінгвістика. Перу Шевельова належать численні роботи з царини історичної фонології праслов'янської та української мов, історичної морфології української мови, її синтакси, лексикології, історії українського мовознавства тощо. З-посеред них — такі фундаментальні студії, як «A Prehistory of Slavic: The Historical Phonology of Common Slavic» (Гайдельберг, 1964. — XX + 662 с.), «A Historical Phonology of Ukrainian Language» (Гайдельберг, 1979. — VI + 809 с.) або «The Ukrainian Language in the First Half of the Twentieth Century (1900 — 1941): Its State and Status» (Кембрідж, 1989. — 242 с.).

Окрім того, Юрій Шерех — жвавий публіцист та літературний критик, автор довгої низки блискучих есеїв і розвідок із царини історії української літератури, театру, малярства тощо. Свої роботи цього гатунку вчений назвав якось статтями «на теми української літератури (й сумежні)» (т. II, с. 7). Вони, так само, як і його лінгвістичні студії, поза сумнівом, належать до «естаблішментових вартостей» української культури ХХ століття¹.

Тритомовик «Пороги і запоріжжя» за обсягом далеко перевершує все з дотеперішніх Шерехових видань. На його 1400 сторінках зібрані есеї та розвідки вченого, що були оприлюднені в книжках «Не для дітей» (Мюнхен, 1964), «Друга черга» (S. l., 1978), «Третя сторожа» (Балтимор; Торонто, 1991; Київ, 1993), «In and around Kiev: Twenty-two Studies and Essays in Eastern Slavic and Polish Linguistics and Philologie» (Гайдельберг, 1991), «Поза книжками і з книжок» (Київ, 1998), а також у часописах «Україна», «Нові дні», «Сучасність», «Світо-вид» тощо.

Це видання сміливо можна було б охрестити «Історією української літератури». Щоправда, сам Шерех навряд чи погодиться з таким окресленням. Він-бо прагне переконати свого «люботшालивого (чи пак «українотеренного») чительника» в тому, що вважає за правдиву науку, властиво, лишень свої *лінгвістичні* розвідки, а література для нього — просто «гобі» (т. I, с. 13). Між іншим, кілька років тому, під час роботи Третього міжнародного конгресу україністів у Харкові, я чув це від Шевельова на власні вуха. Сказавши щось схвальне на адресу моїх книжок, Шевельов хитро примружився: «А то добре, що ми працюємо в різних ділянках». «Чого б то раптом?» — спитався я. «Так не будемо ж шипати один одного! — посміхнувся метр. — Для мене література — тільки забавка». Оце шевельовське слівце — «забавка», — напевно, слід розуміти в тому сенсі, що його старожитні греки вкладали були в слово *σχολή* —

«дозвілля», а разом «заняття», «навчання», — власне кажучи, *непідлегле жодній прагматичній пізнання природи речей*, така собі самостайна напруженість духу, в якій тільки й оприявнюється людське ество. Часом греки вживали за синонімом до цього слова інше — διατριβή. Улюбленець Шевельова Григорій Сковорода перекладав його по-нашому як «забавка». «Мнози глаголют, — писав якомось слобожанський філософ-містик, — что ли ділаєт в жизни Сковорода? Чем забавляєтсѣя? Аз же о Господі радуєся. Веселюся о Бозі, Спасі моєм... Забава, римски — oblectatio, еллински — διατριβά... єсть корифа́ [коруф — маківка, ество. — Л. У.], и верх, и цвіт и зерно человекієсія жизни. Она єсть центр каждыя жизни. Всі діла коеяждо жизни сюда текут, будьто стебліє, преобразуєся в зерно»².

Перегодом, розмірковуючи над тим, чоґо це в Україні ніяк не може зашепитися по-людському філософія, Іван Мірчук скаже про вкрай несприятливі умовини, що в них упродовж цілих віків мусили були існувати наші інтелектуалісти, затрачуючи мало не всі свої сили на політичні, релігійні, національні чи просто житейські змагання. Тим часом «лиш серед гарнійших, вигіднійших умов життя, коли щонайменше деякі верстви суспільні можуть у вільних хвилях віддаватися свого роду «dolce far niente» (Шевельов теж користується цим висловом, щоправда, як пейоративом. — Л. У.), можуть знайти вільний час, шоби віддатися роздумуванню над вічними загадками життя з вищої точки погляду, — щойно тоді витворюється відповідний ґрунт для розвитку філософії»³ та, додаймо, всіх інших елітарних «наук і мистецтв».

Умовини, що в них ось уже півстоліття триває Шерехове «втішання Літературою», далеко не завше були «гарнійшими» та «вигіднішими», — одначе вчений повсякчас прагнув залишатися по змозі «вільним мислеником», одним із дрібочки українських інтелектуалістів, які не боялися розмірковувати про вітчизняну літературу «з вищої точки погляду». Тож Шереха цікавить, властиво, українська література *«не для дітей»*.

Найперше, його увагу, неначе той «утрачений рай», привертає до себе література доби «третього Харкова». Учений раз по раз лине думкою до творчості наших письменників та інтелектуалістів двадцятих років, а одна з його найоригінальніших літературних розвідок присвячена «Вертепові» Аркадія Любченка. Для Шереха Любченків «Вертеп» є, власне, мистецькою «сумою» «хвильовізму як осередку світогляду українського культурного ренесансу двадцятих років» (т. I, с. 453), щось на взір того, чим була Дантова «Комедія» для західного середньовіччя або «Фавст» Гете — для новітніх часів. «Любченко, — каже Шерех, — своїм «Верте-

пом» ніби хотів довести, що буяння романтичної думки Хвильового можна вкласти в чіткі і окреслені береги нової, революційної, але завершеної в собі форми» (т. I, с. 476). Окреслюючи мистецьку «ентелехію» ірраціонально-волюнтаристських настанов Хвильового, Шерех користується і з репертуару філософічних універсалій, і з історії українського письменства від давнини до модерну (бароковий вертеп, Шевченкова «Марія», «Intermezzo» Коцюбинського), і з досвіду структуральної поетики. Шерехівський текст, як на мене, напрочуд точно віддає отой *оприявленний у пластичній формі* патос українського ренесансу двадцятих років, що ним ще й сьогодні можна проїнятися, якщо соняшної днини поглянути з боку узвозу Пасіонарії на величну панораму Держпрому.

Утім, Юрій Шерех переймається шонайрізноманітнішими питаннями. Учений розмірковує, зокрема, про епістемологічні засади українського літературознавства («На риштованнях історії літератури»), про поезію Лазаря Барановича як свічадо химерних зламів, що відбулися в душі української людини під добу «великої Руїни» («Меч, труби, люття»), про стосунки нашого письменства до московського впродовж XVII — XVIII століть («Москва, Маросейка»), про ество сковородинського літературного стилю («Пролегомена до вивчення мови та стилю Г. Сковороди»), про епістолярій Панька Куліша («Кулішеві листи і Куліш у листах»), філософію Франкової поеми «Мойсей» («Другий «Заповіт» української літератури»), драматургію Лесі Українки («Театр Лесі Українки чи Леся Українка в театрі?»), про тожсамість підставових ідей «Народного Малахія» Миколи Куліша та «Божевільної з Шайо» Жана Жіроду як свідчення європейськості української літератури («Зустрічі з Заходом»), про лірику Тодося Осьмачки, екзистенціалістську за духом та сюрреалістичну за формою («Незустрічаний друг»), про тонку інтелектуальну гру в романі В. Домонтовича «Доктор Серафікус» («Не для дітей»), про «Щоденник» Аркадія Любченка («Так було, чи так мало бути?»), герметичну поезію Олега Зуєвського («Велика стаття про малий вірш») тощо.

Тим часом, про які б матерії не йшлося, у писаннях Шереха зазвичай лунають два лаятмотиви. Перший з-посеред них можна окреслити імперативом *«Картагена нашої провінційности мусить бути зруйнована»*. Навіть тоді, коли Шерех не говорить про це прямо, він подумки повторює «Катонову» сентенцію. Приміром, стаття «Микола Ге і Тарас Шевченко: мистець у відмінному контексті», за власним зізнанням ученого, має сприйматися як його розважання «про прояви універсалізму в українській культурі й про просвітянський нахил їх не помічати, а культуру обмежити

до етнографізму й патріотизму...» (т. II, с. 78).

Другий Шерехів лаятмотив — *самостійність літератури*, її причетність до непроминального, себто засадничість її «горньої» стратегії. З огляду на це, Шерех наполегливо обстоює думку про відрубність літератури від політики: свій огляд епохальної книжки Дмитра Чижевського «Історія української літератури. Від початків до доби реалізму» він подає під характерним титулом «Про літературу без політики» (1956 рік), незадовго перед тим створює розвідку «Хвильовий без політики»; таку саму напрямленість мають його роботи «Людина і люди («Місто» Валеріяна Підмогильного)», «Реабілітація людини» (про Докію Гуменну), «Трунок і трутизна. Про «Палімпсести» Василя Стуса», а драматургія Миколи Куліша розглядається тут крізь призму *музики* — мистецтва найменше залежного від будь-якої ідеології. Прикінцевий пасус «Шостої симфонії Миколи Куліша» звучить так: «Єдино значущий був Куліш без політики. І тому радянський режим його знишив» (т. I, с. 80).

Шерехова *апологія літератури «не для дітей»* має потужне публіцистичне підложжя. Не дурно ж бо назву тритомовику дала стаття «Пороги і запоріжжя» — текст, ціхований яскравою ідеологічною ангажованістю та неабиякою полемічною напругою.

Під оглядом стилістичним Шерех поділяє свої статті на дві групи. «Одні, — каже він, — написані весеїстично-журналістичному тоні. Другі... тримаються більш академічного або псевдоакадемічного тону, дещо ялового з самої природи» (т. I, с. 41). Певно, оця гадка про «яловість» академічної стилістики призводить до того, що в літературознавчих розвідках Шереха досить нечасто можна подибати тексти на взір сумцовських, а чи перетцівських. Слово Шереха час од часу починає природно існувати в питомо *мистецькій* площині (сублімація Шереха-поета?), справляючи на читача напрочуд сильне сугестивне враження. Тож не дивуймося, що, приміром, за епіграф до глибокої та граційної статті «Літ Ікара (Памфлети Миколи Хвильового)» править «Жалобний марш» Белі Бартока. «Читачу, — прохає Шерех, — перше, ніж читати цю статтю, заграй собі платівку з музикою Бартока» (т. II, с. 136).

А ще — Шерех полюбляє формулювати думку так, щоби вона звучала домежно гостро, ба навіть парадоксально (мабуть, тут дається взнаки, сказати б, Шерехів «хвильовізм»: статті та есеї вченого просякнуті прагненням донести до читача неповторний «запах слова», коли хочете, «романтику вітаїзму»). Чого варта бодай народжена в перипетіях напружених змагань за «національно-органічний стиль» гадка про суту «ме-

онічність» українського неокласицизму. «Ми хочемо довести, — декларує Шерех, — що неокласицизму як літературно-мистецької школи в 20-ті роки на Україні не було. Що традиційне твердження про Мик. Зерова, М. Рильського, П. Филиповича, М. Драй-Хмару і О. Буркгардта (Ю. Клена) як про «гроно п'ятірне нездоланих співців»... є легенда...» (т. I, с. 94). Можна собі уявити, з яким зачудуванням сприйняв би такий намір, скажімо, Агапій Шамрай — блискучий історик української літератури, чий виклади в Харківському університеті Шерех згадував добрим словом через багато-багато років, називаючи свого професора «харківським відповідником Миколи Зерова» (див.: т. III, с. 134). Шамрай бо аж ніяк не сумнівався в існуванні вітчизняного неокласицизму, відвівши «п'ятірному грону» київських поетів окремий розділ у своєму синоптичному огляді українського письменства від давнини до сьогодні⁴.

Не інакше, як парадоксальними, можна назвати й деякі присуди, висловлені Шерехом у студії, що з'явилася друком оце вже вчетверте, — «Критика поетичним словом: Молодий Шевченко визначає своє місце в історії української літератури та дещо про «білі плями»». Маємо на оці, зокрема, Шерехове твердження про «полемічну заостреність» славетного Шевченкового послання «До Основ'яненка» (див.: т. III, с. 15). Шевченко, на думку Шереха, посутньо заперечує тут Квітчину візію (чи пак модель) українського письменства.

На позір, — то річ просто неймовірна. По-перше, якщо Шевченкові слова: «Чи так, батьку отамане? / Чи правду співаю? / Ех, якби-то!.. Та що й казати? / Кебети не маю. / А до того Московщина, / Кругом чужі люде. / «Не потурай», — може, скажеш, / Та що з того буде? / Насміються на псалом той, / Що виллю сльозами; / Насміються... Тяжко, батьку, / Жити з ворогами!»⁵ — і можна якимось робом потлумачити як суперечку з Квіткою, то слід визнати, що та суперечка була геть невдала, бо ані сам Квітка⁶, ані будь-хто інший навіть не допетрав, що то була *полеміка*. Ба більше, Василь Каразин різко нападав на Квітку, силкуючися довести місцевому начальству, що Шевченкове послання «До Основ'яненка» з його глоризацією козацької вольності є політично шкідливе й таке, що підлягає забороні⁷. По-друге, від часу оприлюднення «Малоросійських повістей» Квітка «став природним співником харківської і не-харківської літературної молоді української, загальноновизнаним її шефом»⁸. Певно, що Квітка був «шефом» і для молодого Тараса Шевченка. Приміром, Квітка значно краще за Шевченка знав українське життя (чи нехай — побут). Саме він пояснював Шевченкові, що та як має вдягти на себе

натурниця, аби з неї можна було змалювати українську дівчину, а ще надіслав йому до Санкт-Петербурга по-нашому вбрану ляльку, бо на ній «лучче буде усе видко». Квітка дуже делікатно дає молодому митцеві поради навіть стосовно того, якою би мала бути композиція картини: «... Що Ви знайшли *граціозного*, як письменні кажуть, коли дівка Богу молиться? Вона не буде у своїм наряді молитися. Вона усе з себе позніма, гарненько посклада та у одній льолі і стане молитися... Як знаєте, се Ваше діло, а чи не граціозніше було б, якби наша дівка та йшла з відрами з водою вже, чи впам'ятку Вам, як то вона манірно і йде, як вихиляється... Ну та Ви усе лучче знаєте. Мені Вас не учить»⁹. Опріч того, саме Квітка спонукав Шевченка писати «по-людськи» («Глядіть же, зробіть по-нашому, а не по-кацапському...»¹⁰).

Все то так. Одначе, *в ґрунті речі*, говорячи про *пролемічність* Шевченкового послання «До Основ'яненка», Шерех таки має рацію: «Шевченків міт України» (Забужко) посутньо не збігається з Квітчиним. Свого часу це запримітив ще Михайло Максимович. На його думку, Шевченко очікував від Квітки «якраз того, чого бракувало у Квітчиних українських повістях, до чого наш старий оповідач геть не мав хисту. Чим відгукнувся Квітка на поетичний поклик молодого Кобзаря — Шевченка, — питався Максимович, — що він написав іше по-українському? Дві чи три віршовані *побрехеньки*...»¹¹.

Тритомовик «Пороги і запоріжжя» виданий ошатно та з любов'ю. Високий художній рівень цього видання став можливий найперше завдяки перейняттю філософічності й неабиякою експресією, сказати б, бароково-конструктивістським малюнкам Сергія Якутовича, а ще — завдяки підготовленим заходами Іриней Юрчука світлинам Юрія Шевельова.

Утім, видання, на жаль, не є бездоганим. Принаймні, його науковий апарат мусив би бути куди ґрунтовнішим. Наявні тут куці примітки наприкінці кожного тому навряд чи здатні заступити належний фаховий коментар до шевельовської інтелектуальної прози «не для дітей». Окрім того, «за порогом» тритомовика опинилася низка вартісних літературознавчих розвідок ученого, скажімо, прецікава студія «З історії українського романтизму», вперше оприлюднена 1966 року в мюнхенському виданні «Orbis Scriptus. Dmitrij Tschizewskij zum 70. Geburtstag» і відома «українотеренному» читачеві під титулом «Інший романтик, інший романтизм»¹². Помітна також певна непослідовність у опрацюванні текстів. Скажімо, Шерехові цитати з англійської, латинської, німецької, французької та інших мов, іноді доволі складні для розумін-

ня, по-українському не перекладено (якщо тільки цього не робить сам Шерех), тимчасом як Квітчині пасуси на взір «чистим выговором и приятным тоном» редакція вважає за доконечне перекладати (див.: т. III, с. 15, 16). Змовчмо вже про те, що в одному-однісінькому технічно складному, порівняно з рештою, тексті Шевельова — «Пролегомена(чи таки «Пролегомена»? — пор.: т. III, с. 364 і т. III, с. 422, 431. — Л. У.) до вивчення мови та стилю Г. Сковороди» — читачеві вдасться прочитати, мабуть, не все: нехай він спробує второпати, приміром, подиву гідну грецьку мову пророка Єремії (всього тридцять шість літер, а скільки помилок!)(див.: т. III, с. 375. — пор. з канадським виданням¹³). Прикрість цих помилок побільшується ще й тим, що студія Шевельова є взірцевою з погляду фахового, високо цінується в науковому світі¹⁴, а сам Шевельов уважає її за «найхарактернішу» для себе.

Одначе навзагал, Шерехів тритомовик «Пороги і запоріжжя», поза сумнівом, заслуговує на оцінку «дабл-ессе!» (якщо зажити дрібочку андеграундового сленгу). Це — чи не найпомітніша з'ява на теренах української гуманістики за останній час, що нею по праву може пишатися інтелектуальний Харків.

ЛІТЕРАТУРА:

1. *Білик Г. Юрій Шерех. Погляд на український неокласицизм // Слово і час. — 1998. — Ч. 12. — С. 25 — 30; Волосова О. Критика як гра: до питання про стиль Ю. Шевельова // Збірник Харківського історико-філологічного товариства: Нова серія. — Х., 1998. — Т. 7. — С. 75 — 94; Даниленко А., Соловей Е. Юрій Шевельов (Шерех): штрихи до портрета науковця // Юрій Володимирович Шевельов (Юрій Шерех). Матеріали до бібліографії / Упоряд. А. Даниленко і Л. Чабан. — Нью-Йорк, 1998. — С. 11 — 37; Павлишин М. За культуру «не для дітей». Літературна критика Юрія Шереха // Сучасність. — 1995. — Ч. 6. — С. 150 — 157; Фізер І. Юрій Шевельов як літературний критик // Сучасність. — 1969. — Ч. 2. — С. 50 — 53; Харчук Р. Юрій Шерех: література без політики // Слово і час. — 1993. — Ч. 9. — С. 31 — 37.*

2. *Сковорода Г. Діалог, или Разглагол о древнем мірі // Сковорода Г. Повне зібрання творів: У 2 т. — К., 1973. — Т. 1. — С. 307.*

3. *Мірчук І. Г. С. Сковорода. Замітки до історії української культури. — Прага, 1925. С. 5.*

4. *Шамрай А. Українська література. Стислий огляд. — Вид. 2-ге,*

випр. — Х., 1928. С. 184 — 187.

5. Шевченко Т. Кобзар. — К., 1984. С. 60.

6. Квітка-Основ'яненко Г. Ф. Зібрання творів: У 7 т. — К., 1981. — Т. 7. С. 267.

7. Там же. С. 290.

8. Зеров М. Квітка й пізніша українська проза (3 нагоди 150-х роковин народження) // Життя й революція. — 1928. — Кн. XII. — С. 105.

9. Квітка-Основ'яненко Г. Ф. Зібрання творів: У 7 т. — К., 1981. — Т. 7. С. 301-302.

10. Там же. С. 328.

11. Науменко В. Григорий Федорович Квітка, как малорусский писатель, перед судом критики // Киевская старина. — 1893. — Т. XLII. — Авг. — С. 260-261.

12. Шерех Юрій. Інший романтик, інший романтизм // Шерех Юрій. Третя сторожа: Література. Мистецтво. Ідеології. — К., 1993. — С. 32 — 47.

13. Shevelov George Y. Prolegomena to Studies of Skovoroda's Language and Style // Hryhorij Savyc Skovoroda: An Anthology of Critical Articles / Ed. by Richard H. Marchall, Jr. and Thomas E. Bird. — Edmonton; Toronto: Canadian Institute of Ukrainian Studies Press, 1994. — P. 102.

14. Pylypiuk N. In Search of Hryhorii Skovoroda: A Review Article [Рец. на кн.: Hryhorij Savyc Skovoroda: An Anthology of Critical Articles / Ed. by Richard H. Marchall, Jr. and Thomas E. Bird. — Edmonton; Toronto: Canadian Institute of Ukrainian Studies Press, 1994] // Journal of Ukrainian Studies. — 1997. — Vol. 22. — No. 1 — 2. — P. 133 — 135.